

Ф Р А Н Ц

КАФКА

ЛИСТИ ДО МІЛЕНИ
ЛИСТ БАТЬКОВІ
ОПОВІДАННЯ



ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2021

(Квітень 1920 р.)
Мерано-Унтермайс¹, пансіон «Оттобург»

Дорога пані Мілено,

щойно ущух дощ, який падав два дні й одну ніч, ймовірно, лише ненадовго, — подія, втім, така, що її варто відсвяткувати, і з такої нагоди я пишу Вам. Дощ був, до речі, доволі стерпний, це через те, що навколо мене чужина, вона, щоправда, невелика, але гріє душу. Ви ж теж, якщо моє враження точне (недовге єдине напівніме побачення вочевидь у пам'яті не стерти), тішилися віденською чужиною; потім, можливо, все затьмарили обставини, але Ви теж радієте на чужину як таку? (Втім, це, напевно, недобра ознака, і краще б на неї не радіти.)

Живу я тут байдуже собі, ретельнішої турботи тлінне тіло навряд чи б і витримало, балкон моєї кімнати купається в зелені, оповитий, залитий квітучими кущами (дивна тут рослинність — в таку погоду, за якої в Празі вже і калюжі б позамерзали, перед моїм балконом лельом-полельом розкриваються квіти), і при цьому він увесь виповнений сонцем (або, точніше, повитим у низькі хмари небом, ось уже майже тиждень), ящірки і птах, — дивний мезальянс, — відвідують мене; о, як би я хотів подарувати Вам Мерано. Ви нещодавно написали, що «задихаетесь», образ тут цілком збігається зі змістом, а ці краї, можливо, бодай трохи все пом'якшили.

Зі щирими вітаннями,

Ваш Ф. Кафка

(Квітень 1920 р.)
Мерано-Унтермайс, пансіон «Оттобург»

Дорога пані Мілено,

я послав Вам кілька рядків з Праги, а потім з Мерано. Відповіді не було. Втім, рядки мої, звичайно ж, не потре-

¹ Містечко, що з 1924 року є частиною міста Мерано, що у Південному Тиролі (*тут і далі примітки перекладача*).

бували якоїсь пильної відповіді, і якщо Ваше мовчання — це всього лише ознака відносних гараздів, які, ми знаємо, часто виражаються у нехоті до писання листів, то я цілком задоволений. Але ж можливо також — і тому я пишу знову, — що в тих рядках своїх я Вас чимось образив (яка у мене тоді проти моєї волі груба рука, коли це так) або, що було б куди гірше, та хвилина перепочинку, про яку ви писали, знову позаду, і для Вас знову настали важкі дні. Щодо першого припущення мені сказати нічого, такий чужий мені цей намір, а все інше трохи ближче; що ж до другого не наважуюсь гадати, — та й як я можу гадати? — хочу тільки запитати: чому б Вам бодай ненадовго не виїхати з Відня? Ви ж не безпритульні, як інші. Можливо, прогулянка в Богемію додала б Вам сил? А якщо з якихось причин, мені невідомих, Ви не хочете в Богемію, то куди-небудь іще — може, незле було б навіть у Мерано? Ви бували в Мерано?

Отже, я очікую одного з двох. Або подальшого мовчання, це означає: «Не переймайтеся, у мене все гаразд»; або ж хоч декількох рядків.

Сердечно Ваші Кафка

Я раптом зрозумів, що, власне кажучи, не можу згадати в будь-яких подробицях Ваше обличчя. Бачу тільки, як Ви тоді проходили поміж столиків у кафе, прямуючи до виходу, Вашу фігуру, Вашу сукню — це все я бачу й досі.

Дорога пані Мілено,
серед віденської зневіри Ви працюєте над перекладом. Для мене це і зворушливо, і ганебно. Ви, напевно, встигли вже отримати лист від Вольфа¹, принаймні деякий час тому він уже писав мені про такий лист. Новели «Вбивця», нібито оголошеної в якомусь каталозі, я не писав, це непорозуміння; але якщо вона, далекі, краща, можливо, так воно і є.

¹ Мова про Курта Августа Пауля Вольфа (1887—1963), німецького видавця, засновника видавництва «Kurt Wolff Verlag», що видавало здебільшого експресіоністську літературу й існувало з 1913-го до 1940 року.

Якщо судити з вашого останнього і передостаннього листів, тривоги й турботи, здається, геть цілком Вас відпустили, і я вельми цього Вам зичу — і Вам, і Вашому чоловікові. Пригадую, як одного недільного вечора кілька років тому брів набережною Франца Йозефа¹ попід стінами будинків, і надивав на Вашого чоловіка: не кращий на вигляд, він йшов мені назустріч, — двоє великих фахівців з головного болю, втім, кожен цілком на свій лад. Я уже не пам'ятаю, чи то ми пішли далі вдвох, чи так і розминулися, зрештою, мабуть, різниця не така вже й велика. Але все це минуло і має залишитися в глибинах минулого. Чи добре у Вас удома?

Зі щирими вітаннями,

Ваш Кафка

(Мерано, квітень 1920 р.)

Отже, легені. Цілий день я повертав цю думку в голові й так і сяк, ні про що інше думати не міг. Не те щоб хвороба надто мене налякала; напевно — я на це сподіваюсь, і Ваші натяки про це, здається, свідчать, — вона торкнулася Вас лише м'яко, але навіть і серйозне захворювання легенів (половина Західної Європи зараз має більш-менш ушкоджені легені), знайоме мені самому ось уже три роки, радше прислужилося мені, ніж зашкодило. Років зо три тому це почалося в мене посеред ночі: з горла пішла кров. Я встав з ліжка (і це замість лежати й далі, як я згодом дізнався з приписів), — те, що трапилося, мене схвилювало, як усе нове, але, звичайно, трохи і налякало; я підійшов до вікна, вистромився назовні, потім пройшов до умивальника, походив по кімнаті, сів на ліжку — кров цідилася невпинно. Але при цьому я не те щоб був нещасний — бо перегодом я чомусь ясно раптом усвідомив, що по трьох, та ні, чотирьох роках нічниць я вперше — якщо, звичайно, кров зупиниться — зможу заснути. Незабаром усе припинилося (і відтоді не поверталося), тож залишок ночі я спав спокійно. Щоправда, вранці прийшла покоївка (я наймав тоді квартиру в Палаці Шенбор-

¹ Нині Набережна Бедржиха Сметани.

нів), добра, мало не самовіддана, але напрочуд ділова дівчина, і, побачивши кров, сказала: «Pane doktore, s Vami to dlouho perotrva»¹. Втім, я почувався краще, ніж звичайно, пішов у контору і лише по обіді подався до лікаря. Розповідати, що було далі, тут уже ні до чого. Що я хотів сказати: мене налякала не Ваша хвороба (тим більше що я, без кінця перебиваючи сам себе і перебираючи свої спогади, прозираю за всією Вашою тендітністю майже по-селянськи бадьюру, міцну натуру і доходжу висновку: ні, Ви не хворі, це лише застереження, а не захворювання легенів), — так от, не це мене налякало, а думка про те, що мало б передувати такому зриву. Тут я для початку виключаю інше, про що Ви пишите: вітер у кишнях свище, тільки чай та яблука, щодня з другої до восьмої, — все це речі, яких я не розумію, і вони явно потребують усних роз'яснень. Від цього я, отже, зараз відволікаюся (але тільки в листі — бо забути таке неможливо) і думаю лише про пояснення, яке я тоді наготував для захворювання в моєму випадку і яке надається до багатьох випадків. Здавалося, мозок мій тоді просто не міг більше витерплювати покладені на нього турботи й муки. Він сказав: «Я здаюся; а якщо комусь таки важливо по змозі зберегти ціле, нехай полегшить мене від тягаря, і тоді ми ще якийсь час протримаємось». Аж тут озвалися легені — їм, видно, нічого було втрачати. Ці перемовини між мозком і легенями — без мого відома — були, напевно, жакливі.

І що ж Ви тепер робитимете? Скільки я розумію, трішки оберігати Вас — це річ мала. А те, що Вас треба трішки оберегати, має збагнути кожен, хто Вас любить, тут усі інші міркування повинні припнути язика. Отже, порятунок знайдено? Я ж сказав уже — але ні, не жартуватиму, в мене геть невесело на душі і не буде весело, доки Ви не напишете мені, чи вдалося Вам налагодити новий і здоровіший спосіб життя. Чому Ви на деякий час не поїдете з Відня — про це я вже не питаю по Вашому останньому листі, я все зрозумів, але ж і поблизу від Відня є чудові місця і багато де про Вас могли б пильно попиклуватись. Я не пишу сьогодні ні про що інше,

¹ «Пане докторе, Вам недовго лишилося жити» (чес.).

нічого важливішого у мене немає в голові. Все інше — на завтра, зокрема і подяку за журнал: я був зворушений і посоромлений, засмучений і втішений. Ні, ще тільки про одне сьогодні: якщо Ви пожертвуєте бодай хвилиною Вашого сну заради перекладу, це буде все одно що навік мене проклясти. Бо коли одного разу дійде до суду, жодного особливого слідства не знадобиться, буде просто встановлено: він позбавив її сну. Тим самим я буду засуджений — і правом. Отже, я борюся і за себе, коли прошу Вас більше цього не робити.

Ваш Франц К.

(Мерано, кінець квітня 1920 р.)

Дорога пані Мілено,

сьогодні я хочу писати про інше, але — не пишеться. Не те щоб я брав усе аж надто серйозно; якби це було так, я писав би по-іншому, але ж має десь стояти для Вас шезлонг у саду, в напівзатіненому куточку, і склянок десять молока під рукою, щоб відразу дотягнутися. Нехай це навіть буде у Відні, ну і що, тим більше влітку, тільки б не голодувати і не тривожитися. Невже немає нікого, хто б у цьому допоміг? А що каже лікар?

Коли я вийняв журнал з великого конверта, я був майже розчарований. Я хотів почути що-небудь про Вас, а не цей аж надто знайомий голос зі старої могили. Навіщо він встряв поміж нас? А потім я зрозумів, що він же нас і звів. Але, між іншим, для мене незбагненно, як Ви зважилися взяти на себе цю тяжку працю, і я глибоко зворушений тим, з якою вірністю Ви її зробили, речення за реченням; що така вірність і та чудова природна впевненість, з якою Ви її зберігаєте, можливі в чеській мові, я й гадки не мав. Невже німецька й чеська мови такі близькі? Але хай там як, сама розповідь, кажучи по честі, кепська та й годі; мені було б легше, дорога пані Мілено, довести Вам це рядок за рядком, і хіба що моя відраза пересилила б необхідність доказів. Те, що розповідь Вам сподобалася, природно, надає їй цінність, але і трохи затьмаює для мене картину світу. Досить про це. «Сільського лікаря» Ви отримаєте від Вольфа, я йому написав.

Звісно, я розумію чеську. Мені вже не раз хотілося запитати Вас, чому Ви не напишете мені якось чеською. Це зовсім не тому, що Ви не володієте німецькою мовою. Здебільшого володієте Ви нею блискуче, а якщо десь раптом виявиться, що ви нею не володієте, вона самохіть схиляється перед Вами, і тоді це особливо чудово; ось німець цього від своєї мови ніяк не очікує, тож особисто він не наважується писати. Але я б хотів почитати Вас чеською, це ж ваша мова, адже тільки там, у ній, уся Мілена (переклад про це свідчить), а тут хіба що Мілена віденська або та, що збирається до Відня. Отже, по чеськи, будь ласка. І надішліть свої фейлетони, про які Ви пишете. Нехай вони «убогі», Ви ж пробралися крізь мою повістину — до якого місця? Не знаю. Але раптом і я зможу, а вже якщо не зможу, що ж — так і залишуся й далі в найкращому упереженні з усіх можливих.

Ви питаєте про мої заручини. Я був заручений двічі (коли хочете, навіть тричі — бо ж двічі з однією і тією ж дівчиною¹); отже, тричі я був за якихось кілька днів од шлюбу. Перша історія цілком позаду (там уже нове подружжя і, як я чув, з'явився малюк), друга ще жива, але без будь-яких намірів узяти шлюб, себто, власне, вже й не жива — або, точніше кажучи, живе тепер самостійним життям завдяки людям. Узагалі я в цьому випадку — та й в інших теж — дійшов висновку, що чоловіки, можливо, більше страждають або, якщо поглянути на справу інакше, виявляють меншу опірність, а ось жінки завжди страждають безвинно, і це не тому, що вони тут «неспроможні що-небудь вдіяти», а в прямому розумінні, хоча воно, напевно, врешті-решт виявляється тією-таки «неспромогою». Втім, ламати над цим голову ні до чого. Ти ніби силкуєшся розбити один-єдиний казан у пеклі; по-перше, це не вдається, а по-друге, якщо і вдасться, ти хоч і згориш сам у розтопленій лаві, що з нього хлюпне, та пекло все одно залишиться у всій своїй красі. Треба діяти інакше.

¹ Мова про Феліцію Бауер (1887—1960). Перший раз заручини зірвалися у серпні 1914 року, другий — 12 липня 1917 року, по чому у грудні знову дійшло до розриву.

Але спочатку, в усякому разі, треба лягти в сад у і спробувати скуштувати всієї розкоші, яка тільки можлива, з хвороби, особливо якщо це хвороба несправжня. А розкоші в ній багато.

Ваш Франц К.

* * *

Дорога пані Мілено,

скажу відразу — а то Ви, чого доброго, проти моєї волі вчитаете це з мого листа: ось уже тижнів зо два мені дедалі дужче дошкуляють нічниці, взагалі то я не роблю з цього трагедії, такі періоди приходять і йдуть, і для них завжди є навіть більше причин, ніж потрібно (це смішно, але, за Бедеркером, одна з них — Меранське повітря¹), — хоч ці причини іноді майже і не видно; хай там як, через усе це стаєш тупим, як колода, і нервовим, як лісовий звір.

Але хоч одна радість у мене є. Ви спали спокійно — нехай і «дивним чином», нехай ще вчора ви були «у нестями», — але спали спокійно. Якщо вночі, отже, сон тікатиме від мене, я тепер знаю його дорогу — і прийму її. Та й нерозумно було б нарікати: адже з усіх створінь сон — найбезневинніше, а людина, яка не знає сну, — сама винна.

І ось цій людині, позбавленій сну, Ви дякуєте в своєму останньому листі. Якби хтось збоку прочитав його, він би, напевно, подумав: «Що за людина! Схоже, вона здолала зрушити гори». А тим часом людина нічого не зробила, пальцем не ворухнула (хіба що пером), харчується молоком і всякою всячиною (не завжди — хоч і часто — маючи під рукою «чай та яблука»), а в іншому пускає речі самопливом і дозволяє горам залишатися на своїх місцях. Ви знаєте історію першого успіху Достоєвського? Ця історія чимало в себе увібрала, і я наводжу її лише для зручності, через славетне ім'я, бо ж будь-

¹ Кафка згадує один із найвідоміших путівників того часу, де, зокрема, зазначено, що Мерано являє собою «вельми популярний курорт, з огляду на м'який клімат, серед пацієнтів, які страждають на легеневі хвороби, і навесні тут використовують сироватку, а восени — виноградне вино» (Southern Germany and Austria, Including the Eastern Alps, 1871. P. 240).

яка історія, що трапилася по сусідству, а то і ще ближче, мала той-таки сенс. До речі, я вже і пам'ятаю-бо її лише приблизно — тим більше імена. Достоевський писав у цей час свій перший роман «Бідні люди», а жив разом зі своїм другом, літератором Григор'євим¹. Той хоч і бачив місяцями купу списаних аркушів на столі, але манускрипт отримав у руки, лише коли роман був готовий. Він його прочитав, був у захваті і, ні слова не сказавши Достоевському, відніс його знаменитому тоді критику Некрасову. О третій ночі у двері Достоевського дзвонять. Вриваються Григор'єв з Некрасовим, кидаються до Д. з обіймами і поцілунками, Некрасов, який перше його не знав, називає його надією Росії, вони розмовляють годину, дві, головним чином про роман, і розходяться лише під ранок. Достоевський, який потім назвав цю ніч найщасливішою у своєму житті, підходить до вікна, дивиться їм услід, не може стямитися і заливається сльозами. Почуття, що його охопило — він сам його потім описав, не пам'ятаю де, — було приблизно таке: «Що за чудові люди! Які добрі, які шляхетні! І який низький я сам. Якщо б вони могли заглянути в мою душу... Але ж якби я сказав їм — не повірили б». Те, що Достоевський потім ще і вирішив ступати їм у сліди, — це вже химера, це останнє слово, яке залишає за собою непереможна юність, до розказаної історії це вже не має відношення, вона, отже, добігла кінця. Чи розумієте Ви, любя пані Мілено, таємний сенс цієї історії, непроникний для думки? На мою думку, він ось у чому: Григор'єв і Некрасов, якщо говорити взагалі, були, звичайно ж, не шляхетніші за Достоевського, але Ви відмовтеся зараз від загального погляду (Достоевському він-бо теж не потрібен був тієї ночі, та й що зиску від нього в кожному окремому випадку?), Ви слухайте тільки Достоевського, і Ви перейметеся тоді переконанням, що Гр. і Н. справді були прекрасні, а Д. брудний, нескінченно низький, що він,

¹ Кафка має на увазі, очевидно, Аполлона Григор'єва (1822—1864), російського поета, а також літературного й театрального критика. Проте насправді це помилка — Достоевський ділив помешкання з письменником і мистецтвознавцем Дмитром Григоровичем (1822—1900), а Григор'єв написав одну з перших рецензій на роман «Бідні люди».

звичайно ж, ніколи навіть і віддалено не доскочить до цих висот і вже тим більше мови бути не може про те, щоб віддячити Гр. і Н. за їх нечуване, незаслужене добродійство. Я буквально бачу їх з вікна — як вони даленіють і тим самим підтверджують свою недосяжність. На жаль, істинний сенс цієї історії розмивається великим ім'ям Достоевського. Куди мене завело моє безсоння? Туди, у всякому разі, де я і залишаюся, щоб побажати Вам усього найкращого.

Ваш Франц К.

(Меран, травень 1920 р.)

Дорога пані Мілено,

всього кілька слів, завтра напевно напишу Вам знову; сьогодні ж я пишу тільки заради себе, тільки для того, щоб бодай щось зробити для себе, тільки щоб трохи відсунути враження від Вашого листа, інакше він переслідуватиме мене день і ніч. Ви дуже дивна, пані Мілено, живете там, у Відні, страждаєте від того і того і, крім того, ще знаходите час дивуватися, що іншим, мені, наприклад, живеться не з медом і що якусь ніч я сплю гірше, ніж попередню. У трьох тутешніх моїх приятельок (трьох сестричок, найстаршій — п'ять років) бачення розумніше, за будь-якої зручної і незручної нагоди, біля річки чи ні, вони силкувалися спихнути мене в воду, і зовсім не тому, що я якось їх скривдив, аж ніяк. Коли дорослі загрожують дітям такими речами, то це, зрозуміло, жарт і любов і означає приблизно таке: скажемо задля сміху що-небудь ну геть, абсолютно неможливе. Але діти беруть усе серйозно, і неможливе для них не існує, десять невдалих спроб зіпхнути тебе в воду не переконають їх, що і одинадцята закінчиться невдачею, бо вони не пам'ятають, що колись десять разів вони вхопили шилом патоки. Якщо наповнити дитячі слова і наміри знанням дорослих, стає моторошно. Коли така собі чотирирічна дівчинка, яка немовби і створена лише для того, щоб її цілували і мнули, а до того ж сильна, як ведмежа, і ще по-дитячому опецькувата, йде на тебе в атаку, а дві сестрички допомагають їй зліва і справа, і за спиною у тебе вже бильця, а щирий татусь цієї трійці і м'яка красива товстуля-мати (в колисці у неї четвертий) з по-

З М І С Т

ЛИСТИ ДО МІЛЕНИ. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	3
ЛИСТ БАТЬКОВІ. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	233
ОПОВІДАННЯ.....	283
Опис однієї боротьби. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	285
Весільні приготування в селі. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	325
Блюмфельд, підтоптаний парубок. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	344
Стук у браму. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	367
У карній колонії. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	369
Сільський учитель. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	399
Мисливець Ґракх. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	414
На будові китайського муру. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	419
Нора. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	431
Дослідження одного пса. <i>Переклад Ігоря Андрущенка</i>	463
Вирок. <i>Переклад Наталки Сняданко</i>	501
Перетворення. <i>Переклад Наталки Сняданко</i>	513
Голодомайстер. <i>Переклад Петра Таращука</i>	566
Перше горе	566
Жіночка	568
Голодомайстер	575
Співачка Жозефіна, або Мишачий народ	585